

Ημερολόγια του πολέμου και της αιχμαλωσίας

 avgi-anagnoseis.blogspot.com/2019/10/blog-post_28.html

η κυριακάτικη
ΑΥΓΗ
Αναγνώσεις
ΚΡΙΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΥ, ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

σύνταξη:
Κώστας Βούλγαρης
Κώστας Γαβρόγλου
Σπύρος Κακουριώτης
Γιώργος Μερτίκας
Άλκης Ρήγος
Πέτρος-Ιωσήφ Στανγκανέλλης
Κώστας Χριστόπουλος

Πάνος Κοκκινιάς, *Pireos 123*, 2018, Digital Inkjet Archival Print

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΝΙΚΟΠΟΥΛΟΣ, *Ημερολόγιο πολέμου (1940-1941) - Ημερολόγιο αιχμαλωσίας (1944-1945)*, επίμετρο: Ελένη Κούκη, ΜΙΕΤ, σελ. 330

ΤΟΥ ΣΠΥΡΟΥ ΚΑΚΟΥΡΙΩΤΗ

Τρία χρόνια και τρεις μήνες χωρίζουν τα δύο ημερολογιακά τεκμήρια του γεννημένου στο Σικάγο, το 1918, Παναγιώτη Νικόπουλου από την Καλαμάτα· τρία χρόνια, όμως, που μετέβαλαν άρδην τη ζωή του και τον κόσμο όπως τον γνώρισε, οδηγώντας τον από τις εσχατιές της Πελοποννήσου στο μακρινό Γκκρατς της Αυστρίας.

Ο «ελλείπων κρίκος» που χωρίζει τα δύο αυτά ημερολογιακά σώματα, τα οποία διασώζονται στο αρχείο της Ηρώς Νικοπούλου και του Γιάννη Πατίλη, δεν είναι άλλος από τα χρόνια της Κατοχής, και της αντιστασιακής δράσης του Π. Νικόπουλου μέσα από τις γραμμές του ΕΑΜ (για την οποία, όσα ελάχιστα γνωρίζουμε, προέρχονται από μεταγενέστερες πηγές). Αυτός ο κρίκος ενώνει την 20ή Απριλίου 1941, τελευταία καταγραφή στο «πολεμικό ημερολόγιο», μετά την κατάρρευση του μετώπου στην Αλβανία, και την 10η Ιουλίου 1944, την πρώτη, τηλεγραφική καταγραφή της αιχμαλωσίας του στο

Χαϊδάρη, από την οποία θα οδηγηθεί στο Γκκρατς της Αυστρίας, για να εργαστεί καταναγκαστικά μέχρι το τέλος του πολέμου και την επιστροφή του στην Ελλάδα, στις 21 Αυγούστου 1945, όπου και η τελευταία εγγραφή στο ημερολόγιό του.

Ελλείπει οποιασδήποτε αφήγησης του Νικόπουλου για τη συμμετοχή του στην Αντίσταση (για λόγους ασφαλείας ή άλλους, άγνωστους σε μας), δεν μπορούμε να αντιμετωπίσουμε τα τεκμήρια αυτά σαν μια ενιαία «αφήγηση ζωής» αλλά μάλλον ως δύο ξεχωριστές μαρτυρίες. Σε ό,τι αφορά την περίοδο του πολέμου στην Αλβανία, έχουν φτάσει έως εμάς πολλά ημερολόγια στρατιωτών, τα περισσότερα από τα οποία έχουν εκδοθεί, συχνά «επιμελημένα» μεταγενέστερα από τους ίδιους τους συγγραφείς τους. Αυτό που κάνει πολύτιμο το ημερολόγιο του Νικόπουλου είναι ότι, όπως προκύπτει από εσωτερικά και εξωτερικά τεκμήρια, δεν έχει υποστεί παρόμοια επεξεργασία.

Έτσι, στις σελίδες του διασώζονται «πλήθος λεπτομερειών, που μας επιτρέπουν να εισχωρήσουμε σε ένα σύμπαν εμπειρίας το οποίο κατά κανόνα χάνεται όταν η καταγραφή γίνεται εκ των υστέρων», όπως σημειώνει στο εκτεταμένο επίμετρό της η ιστορικός Ελένη Κούκη. Λεπτομέρειες που αναδεικνύουν την καθημερινότητα της ζωής στο μέτωπο, όχι όμως στην πρώτη γραμμή, καθώς η μονάδα του, ένα τάγμα σκαπανέων, είναι βοηθητική. Χωρίς ιδιαίτερα προβλήματα επιμελητείας, με σχετικά σταθερή αλληλογραφία με τους οικείους τους, οι στρατιώτες αναμετρώνται με τη μονότονη καθημερινότητα της αναμονής, που τaráζεται μονάχα από τους συχνούς ιταλικούς βομβαρδισμούς και τις φήμες που διαδίδονται σαν αστραπή από το «ράδιο αρβύλα». Η αφήγηση διακόπτεται απότομα, κατά τη διάρκεια της υποχώρησης υπό διαρκή βομβαρδισμό, μέσα στο έδαφος της Αλβανίας. Αν διαθέτουμε αρκετά «πολεμικά ημερολόγια», αντίστοιχες αφηγήσεις για την εμπειρία της καταναγκαστικής εργασίας διαθέτουμε ελάχιστες: στην πραγματικότητα, το ημερολόγιο του Νικόπουλου είναι το μοναδικό γραμμένο την ίδια στιγμή με τα γεγονότα που αφηγείται. Εξάλλου, το ίδιο το φαινόμενο της καταναγκαστικής εργασίας στα εδάφη του Ράιχ, τόσο αιχμαλώτων όσο και «ελεύθερων εργατών» (όσων δηλαδή πήγαν να δουλέψουν εκεί πεισμένοι από τη ναζιστική προπαγάνδα), είναι ελάχιστα μελετημένο. Όπως σημειώνεται στο επίμετρο, ακόμη και βασικά πραγματολογικά στοιχεία, όπως ο αριθμός των εργατών (υπολογίζονται μεταξύ 10.000 και 34.000) ή οι περιοχές όπου εργάστηκαν, μας είναι άγνωστα.

Επιπλέον, οι Έλληνες εργάτες κατά τους τελευταίους μήνες του πολέμου ήταν, τυπικά, «υπήκοοι» της «εξόριστης» δωσιλογικής κυβέρνησης που σχημάτισε στη Βιέννη ο Έκτωρ Τσιρονίκος, για τη δράση και, κυρίως, την εξουσία που ασκούσε έναντι των «υπηκόων» της (αν ασκούσε κάποια εξουσία και δεν ήταν μόνο και μόνο προπαγανδιστικός μηχανισμός) γνωρίζουμε επίσης ελάχιστα -στις καταγραφές του «ημερολογίου αιχμαλωσίας» γίνονται κάποιοι υπαινιγμοί περί «αισχρής προπαγάνδας» ενός ελληνικού συλλόγου στην Αυστρία, χωρίς να δίνονται περισσότερες διευκρινίσεις για τις ενδεχόμενες διασυνδέσεις του.

Σε ένα περιβάλλον που χαρακτηρίζεται, πέραν των άλλων, από καχυποψία έναντι των συναδέλφων του, για τις σχέσεις των οποίων με τις ναζιστικές αρχές δεν είναι βέβαιος, ο Νικόπουλος περιγράφει, συχνά με απολαυστικό τρόπο, την εργασιακή καθημερινότητα, η μονοτονία της οποίας διασπάται από τους διάφορους τρόπους που μηχανεύεται, μαζί με άλλους Έλληνες εργάτες, προκειμένου να αποφύγει τις αγγαρείς. Όσο τα συμμαχικά στρατεύματα προελαύνουν και οι αεροπορικοί βομβαρδισμοί γίνονται μόνιμος κίνδυνος

κατά τη διάρκεια της ημέρας, τα όρια της ελευθερίας του Νικόπουλου διευρύνονται. Τριγυρνά στην πόλη, μεγάλο μέρος της οποίας κείται σε ερείπια, με μοναδική του μέριμνα πλέον να βρει ασφαλές καταφύγιο.

Η ημερολογιακή αφήγηση θα συνεχιστεί και μετά τη γερμανική συνθηκολόγηση, καταγράφοντας το εικοσαήμερο ταξίδι της επιστροφής του μέσω Γιουγκοσλαβίας, με τρένο, κάρο ή και με τα πόδια στην Ελλάδα, όπου θα αναγκαστεί, έναντι «εισιτηρίου» για τη διαδρομή Θεσσαλονίκη - Αθήνα, να ενεχυριάσει τα παπούτσια του...

Τα ημερολόγια του Παναγιώτη Νικόπουλου θα παραμείνουν στο συρτάρι μέχρι τον θάνατό του, το 2000. Ο ίδιος είχε αρχίσει να επιμελείται γλωσσικά το πρώτο μέρος τους, έχοντας ίσως στο νου την πιθανή έκδοσή τους, προσπάθεια την οποία σύντομα εγκατέλειψε. Θα δουν το φως της δημοσιότητας είκοσι χρόνια αργότερα, εμπλουτίζοντας τη σχετική βιβλιογραφία με ένα μοναδικό τεκμήριο, διασώζοντας με τον τρόπο αυτό τη βιωμένη εμπειρία του πολέμου και της αιχμαλωσίας του, αλλά και σπαράγματα από το πρόσωπο του ίδιου του ημερολογιογράφου, ως «μνήμα ες αεί»...